ТӘНГИД ВӘ БИБЛИОГРАФИЈА

ШАИГ ИРСИНИН ЈЕНИ НӘШРИ

Әлли илдән артыг јазыбјарадан Абдулла Шаиг бүтүн өмрүнү халгын тәрәггисинә һәср етмиш Ч. Мәммәдгулузадә, Ә. Һагвердијев, Н. Нәриманов кими јазычылар нәслинә мәнсубдур. Фәалијјәт даирәси кениш олан Абдулла Шаиг ајры-ајры мәктәбләрдә, институтларда дәрс дејир, дәрслик вә програмлар һазырлајыр, китаблар јазыр, мә'рузә вә мүһазирәләр охујур, бәдии вә елми јарадычылыгла мәшгул олурду.

Кәнч совет әдәбијјатынын еһтијач вә тәләбләрини дәриндән дујуб, онун инкишафына истигамәт вермәк, һәлә идеја ахтарышларында олан гәләм саһибләринин сосиализм реализми платформасында сых бирләшмәсинә чалышмаг бөјүк һазырлыг вә һүнәр тәләб едирди. С. Һүсејн, Ә. Назим, А. Мусаханлы, Һ. Зејналлы кими тәнгидчиләрлә чијин-чијинә А. Шаиг дә бу саһәдә кениш фәалијјәт көстәрирди. О, классик Шәрг вә Азәрбајчан әдәбијјатыны мүкәммәл билирди. Авропа вә рус мәдәнијјәтинә јахшы бәләд иди. Мүасир һәјаты, әдәби-мәдәни проблемләри мүнтәзәм изләјирди. Бүтүн бунлар онун бәдии јарадычылыгынын вә әдәби-тәнгиди көрүшләринин тәкамүл вә тәшәккүлүндә әсас амилләр иди.

А. Шаигин әдәби-тәнгиди мәгалә вә чыхышларынын бир гисми 1908—1958-чи илләр арасында мәтбуат сәһифәләриндә вә китабларда чыхмыш, бир гисми исә јазычынын архивиндәдир. Она көрә дә әдәбијјатшүнаслыг саһәсиндәки фәалијјәти, әдәби-тәнгиди көрүшләри үмуми охучу күтләси үчүн хејли гаранлыг галмышдыр.

Профессор Камал Талыбзадә XX әср әдәбијјатымызын мүтәхәссисләриндән бири кими А. Шаигин архивини диггәтлә арашдырмыш, чохлу јени материаллар топламыш, әдибин беш чилдлик күллијјатынын нәшринә башламышдыр. Артыг үч чилд охучуларын севимли столүстү китабына чеврилмишдир. Бу чилдләрдә А. Шаигин бәдии әсәрләри топланмышдыр. Азәрнәшрин чап етдији дөрдүнчү чилд (редактору Әзиз Мирәһмәдовдур) исә бу јахынларда сатыша бурахылмышдыр. Дөрдүнчү чилддә јазычынын мәгалә вә мә'рузәләри, чыхыш вә тәбрикләри, әдәбијјат һаггында ичмал вә хүласәләри топланмышдыр.

К. Талыбзадә китабы әл јазмалары әсасында һазырламыш, ишыг үзү көрмәјән, тәдгигатчылар үчүн фајдалы олан бир чох материаллары да үзә чыхармышдыр. Тәртиб ишиндәки диггәтәлајиг бир чәһәт дә әсәрләрин әввәлки вә јени чап нүсхәләринин мәтншүнаслыг принсипләри үзрә тутушдурулмасы вә тәсһиһидир. Белә ки, вахтилә мүәјјән сәбәбләр үзүндән мәтнләрдә апарылмыш јерсиз ихтисарлар, редактәләр бәрпа едилмиш, тәһрифләр дәгигләшдирилмиш, оријиналын оријинал нәшри мејдана чыхарылмышдыр.

Китабда һаглы олараг әсас јери А. Шаигин совет дөврүндә јаздыгы елми әсәрләр тутур. Чүнки о, сөзүн әсил мә'насында бир әдәбијјатшүнас кими məһз бу дөврдә јетишмиш, танынмышдыр. Бу илләрдә ону ән чох мүасир әдәби просес, сосиализм реализминин јени перспективләри, классик әдәбијјатын тәдгиги вә тәблиги, милли театрын кәләчәји кими мүһүм проблемләр марагландырырды. Инамла демәк олар ки, 1920—1930-чу илләрдә марксист әдәбијјатшүнаслыгымызын тәшәккүлүндә А. Шаигин хидмәтләри бөјүкдүр. Онун бу илләрдә али мәктәбләрдә Азәрбајчан вә Шәрг әдәбијјатына даир охудугу мүһазирәләрин конспектләри дә оријинал елми әсәр сырасындадыр.

А. Шаиг Хагани, Низами, Руми, Хәјјам, Нәсими, Фүзули, Хәтаи кими бөјүк сәнәткарларын лазыми шәкилдә өјрәнилмәдијини нәзәрә алараг, онларын һәјат вә јарадычылыгыны шәрһ едирди.

Фүзули кәдәриндәки ичтимаи мотив, Хәтаи јарадычылыгындакы халг әдәбијјаты руһу вә саир бардәки мүшаһидәләр дә тиположи паралелләрлә ачылыр. Бу чүр тиположи паралел Вагиф вә Видадијә аид мәгаләләрдә даһа чанлыдыр. Шаигин ән чох севдији вә һаггында мәһәббәтлә данышдыгы шаир Вагиф иди. Бунун сәбәби Вагиф јарадычылыгынын хәлгилијиндә, тәбиилијиндә вә реализминдәдир. Шаигин «Молла Пәнаһ Вагиф» адлы илк мәгаләси 1912-чи илдә «Күлзар» дәрслијиндә верилмишдир. Совет дөврүндә јаздыгы мәгаләләр даһа санбаллы вә әһатәлидир. Мараглыдыр, о дөврдә башгалары да Вагиф һаггында мәгаләләр јазмышлар. Онлар шаирин һәјат вә јарадычылыгынын үмуми чәһәтләрини изләјир. Шаиг исә сәнәткарлыг хүсусијјәтләрини дә ачыр, ону «әдәбијјатымызда јени чәрәјан вә мәктәб јаратмыш» әсил халг шаири кими сәчијјәләндирирди. Әдәбијјатшүнас алим Фүзули илә Вагифин мүгајисәсиндә көстәрир ки, «Фүзули ше'рләриндә «һәјат мүтәриб олмагдыр» нәзәријјәсини изләркән, Вагиф «һәјат севмәкдир, һәјат јашамагдыр» дејир.

М. Ф. Ахундовун әдәбијјат вә һәјат һаггындакы көрүшләри, зәнкин бәдии јарадычылыгы Шаигдә дә тә'сирсиз галмамышды. Одур ки, мүхтәлиф вахтларда Ахундов јарадычылыгынын ајры-ајры проблемләринә даир тәдгигат апармыш, мәгаләләр јазмышдыр. 1924-чү вә 1928-чи илләрдә «Маариф ишчиси», «Маариф вә мәдәнијјәт» журналларында чыхан мәгаләләриндә А. Шаиг Мирзә Фәтәлини «ән фәал ичтимаијјәтчи», «XIX әсрдә ингилаби фикир ордусунун илк гафиләсалары, илк рәһбәри» вә «Јени әдәби мәктәбин устады» кими тәгдим едир. Бөјүк философ-јазычынын көрүшләринин идеја мәнбәләрини милли вә классик Шәрг әдәбијјаты, габагчыл Авропа вә рус мәдәнијјәти илә бағлајан А. Шаиг тәбиилик вә садәлији, сәмимијјәт вә мүасирлији, типиклик вә реализми, сатира вә јумору Ахундов јарадычылыгынын әсас мәзијјәтләри сајырды.

«Әдәбијјатдан иш китабы»ндакы очерк даһа кениш вә мәзмунлудур. Бурада Ахундову јетирән мүһит, онун Молјер, Гогол јарадычылыгына марагы, сатира вә јумордан истифадә үсуллары вә башга сәнәткарлыг мәсәләләри барәдә әһәмијјәтли мүлаһизәләрә раст кәлирик. Бүтүн бунлар һәмишә әдәбијјатшүнаслыгын вә әдәби тәнгидин диггәт мәркәзиндә олан проблемләрдир.

А. Шаиг сөзүн әсил мә'насында мүасир сәнәткар иди. Онун һәм бәдии, һәм дә елми јарадычылыгы мүасир һәјатдан, заманын тәләбләриндән гидаланырды. Һәмишә әдәби мүһитлә гајнајыб гарышан әдиб Мирзә Чәлилин, Сабирин, Ә. Һагвердијевин, А. Сәһһәтин, Һ. Чавидин, М. Һадинин вә башга мүасирләринин јарадычылыг проблемләри әтрафында фикир мүбадиләси кечирир, мәтбуатда чыхыш едирди. Шаиг хүсусилә Сабир јарадычылыгынын пәрәстишкары иди. Сабир һаггында илк мәгаләләрини һәлә ингилабдан әввәл «Нична» гәзетиндә вә «Күлзар» дәрслијиндә вермишди. Лакин о, Сабир һаггында да ән дәјәрли мәгаләләрини совет дөврүндә, Сабир китабханасында охудугу мүһазирәләр әсасында јазмышдыр. Шаиг Сабири пролетар синфинин гызгын бир ешглә севән шаир кими танıјыр вә онун јарадычылыгыны «өз-өзүнә әдәби бир дөвр вә аләм олан «Сабир әдәбијјаты» адландырырды.

Шаигин 1920—1930-чу илләрдәки чәсарәтли вә хејирхаһ чыхышлары ајры-ајры јазычылары кәнч совет гурулушу әтрафында даһа сых бирләшмәјә руһландырмыш, әдәбијјат вә инчәсәнәтин инкишафына көмәк етмишдир. Р. Ахундов, Б. Талыблы, Т. Шаһбази (Симург), Ч. Чаббарлы кими исте'дадлар ондан дәрс алмышлар. Совет Азәрбајчанынын чичәкләнмәсиндә өз тәләбәләри илә чијин-чијинә чалышмасындан фәхрлә данышан Шаиг онларын әдәби, елми фәалијјәтләринин формалашмасына мәгалә вә мәсләһәтләри илә мүсбәт тә'сир көстәрмишдир. Бүтүн бунларла охучу күллијјатын дөрдүнчү чилдиндә әтрафлы таныш олур.

А. Шаиг 1940—1950-чи илләрдә Азәрнәшрдә, елми тәдгигат институтунда, кәнч тамашачылар театрында, Јазычылар Иттифагында вә башга мүәссисәләрдә чалышанда да әмәли, нәзәри ишләри, мәгалә вә мә'рузәләри, тәклиф вә чыхышлары илә әдәби-мәдәни һәјатын тәрәггиси наминә әлиндән кәләни әсиркәмирди. Тәкчә буну көстәрмәк кифајәтдир ки, кәнч нәслин тәрбијәсинә, ушаг әдәбијјатынын инкишафына, театр вә сәнәт мәсәләләринә аид јүздән чох елми әсәри, мә'рузә вә чыхышы олмушдур. Бунларын хејли һиссәси топланыб дөрдүнчү чилдә дахил едилмишдир.

Китабда А. Шаигин әдәбијјат вә сәнәтин билаваситә нәзәри мәсәләләринә даир фикирләри дә диггәти чәлб едир. О, портрет очеркләриндә идеја-естетик гајә, сәнәткар вә һәјат, метод вә чәрәјанлар, дил вә үслублар вә башга проблемләр әтрафында бу күн дә әһәмијјәтини сахлајан мараглы нәтичәләрә кәлмишдир. Классик Шәрг әдәбијјатындакы чәрәјанлардан данышаркән Шаиг онларын фәлсәфи әсасларына тохунур, мүхтәлиф үслублу јазычыларын естетик идеалыны, јарадычылыг хүсусијјәтләрини ачыр.

А. Шаиг кениш ерудисијалы бир әдәбијјатшүнас кими јери кәлдикчә Авропа вә рус әдәбијјатына аид дә фикир сөјләмишдир. Онун рус әдәбијјатына сәмими мүнасибәти бу әдәбијјаты севдијинә вә дәриндән билдијинә бир даһа сүбутдур. О, догру олараг бу әдәбијјатда реализми Крылов вә Грибоједовун ады илә бағлајыр. Пушкин, Лермонтов вә Гоголу исә сөзүн әсил мә'насында реалистләр адландырыр. Бүтүн бу фикирләр мүасир рус тәдгигатчыларынын елми-нәзәри мүлаһизәләри илә сәсләшир.

А. Шаиг Азәрбајчан әдәбијјатында реализми бир метод кими тәкмил шәкилдә илк дәфә М. Ф. Ахундов јарадычылыгында көрүр. Ону әдәбијјатымызда реализмин, ичтимаи сатиранын ән бөјүк нүмајәндәси, Мирзә Чәлили, Сабири вә Ә. Һагвердијеви исә бу мәктәбин давамчылары һесаб едир.

Абдулла Шаигин елми әсәрләринин топлу нәшри јазычынын дүнјакөрүшүнүн, идеја ахтарышларынын системли тәдгигинә, онун јарадычылыгында, еләчә дә әдәбијјатымызда бә'зи мәсәләләрин ајдынлашдырылмасына көмәкдир. А. Шаигин «Әсәрләри»нин дөрдүнчү чилди әдәбијјатшүнаслыг вә әдәби тәнгидимиз үчүн көзәл һәдијјәдир.

Әфлатун МӘММӘДОВ,
филолокија елмләри намизәди.